

<https://doi.org/10.53656/phil2024-04S-02>

ЕКОЛОГИЧНОТО МЪЛЧАНИЕ: ПРОИЗВЕЖДАНЕ НА ЗЕЛЕНИ ПОЛИТИКИ ИЗВЪН ЕКОЛОГИЧНИЯ ДИСКУРС

Доц. д-р Борис Попиванов,
д-р Димитър Ганев,
д-р Димитра Воева,
д-р Емил Марков

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Развитието на зелените политики на Европейския съюз (ЕС) създава среда, в която националните правителства трябва да въведат екологични мерки със сериозни социални и икономически последици. Настоящата статия разглежда отношението политическа инициатива – екологично съзнание – проекологично поведение през призмата на конкретен казус, свързан с протестите в България през 2023 г. срещу закриването на въглищни централи. Анализът на обществените нагласи и на медийния дискурс разкрива, че българското правителство избягва да легитимира своите решения чрез екологични мотивации. Ниските нива на доверие в политическите институции и предполагаемата непrestiжност на екологичната тема насочват изследователското внимание към бариерите пред проекологичното поведение в съвременните европейски общества.

Ключови думи: България; екологичен дискурс; екологично съзнание; зелени политики; проекологично поведение; протестни мобилизации

Увод

Последните пет години от функционирането на Европейския съюз (ЕС) са съпътствани от редица кризи, но и от мащабни инициативи. В края на 2019 г. Европейската комисия лансира голям пакет от реформи, придобил популярност под названието „Зелена сделка“, а броени месеци по-късно Европа е подложена на ударите на глобалната пандемия от КОВИД-19. Двата аспекта са свързани не само по силата на хронологично съвпадение. Надмогнал непосредствената здравна криза, ЕС се ориентира към оздравителни политики, намерили израз в Плана за възстановяване и устойчивост. Проекологичните мерки съставляват ключово измерение на този план. Става дума не за еднократни решения, а за дългосрочни действия, чиято цел е постигане на клима-

тична неутралност не по-късно от далечната 2050 г. Екологичните политики трябва да се утвърдят като елемент от устойчивото развитие на европейските общества, което предполага и ангажимента на самите общества, не просто на политическите институции.

Известно е, че значима екологична промяна е възможна само при адекватно съответствие между индивидуалното поведение на хората и контекстуалното му насърчаване (Baum & Gross 2017). Ето защо отношението на зелените политики към зеленото поведение на гражданите има централно значение. Необходимо е да се установи по какви начини и в какви форми субектите на зелени политики, в случая правителствата, могат да повлияят на индивидуално поведение, така че то да добие устойчиви характеристики. Разнообразни са подходите, с чиято помощ може да се изследва това отношение – чрез анализ на политическите мерки, чрез реконструкция на взаимодействията на държавните институции с гражданското общество, чрез преглед на наличната инфраструктура. Преди да стигнем дотам обаче, трябва да минем през един първоначален етап. Това е ролята на правителствата в процесите, при които гражданите осмислят екологичните проблеми като важни. Нашата статия се насочва именно към тази ниша, която е по-слабо разработена в научната литература – присъствието на екологични теми в дискурса на правителствата, а оттам и в медийния дискурс. Според нас въпросът за конструирането, възпроизвеждането и преформулирането на политическия дневен ред не бива да се подценява, защото би могъл да осъществява съществен ефект върху екологичното съзнание.

Изследователският въпрос, който си поставяме, съдържа две страни. Как в процеса на осъществяване на зелени политики правителствата промотират екологичен дневен ред и до каква степен чрез екологичен дневен ред биват легитимирани съответните политики.

Националният случай, който ще изследваме, е България. Причините за нашия избор са поне две. Вярно е, че България не е първата страна, която ни хрумва, когато мислим за зелени политики и проекологично поведение. Северноевропейските държави са далеч по-класически обект на изучаване в тези рамки (Mikuła, Raczkowska & Utzig 2021). Същевременно България, първо, е държава член на ЕС и в този смисъл – субект на европейските зелени политики, включително по линия на тенденцията към климатична неутралност; и второ, има историческа традиция на екологичен активизъм и зелени социални движения, което оправдава интереса към разнообразните измерения на проблема с проекологичното поведение.

От гледна точка на структурата, статията ще предложи кратък концептуален преглед на основните използвани понятия; ще обоснове казуса, подлежащ на изследване, както и методите, с които ще пристъпи към този казус; ще изложи резултатите от самото изследване; ще дискутира връзките между

тези резултати; и в заключение, ще обвърже направените изводи с известните тенденции в развитието на отношението между зелени политики и проекологично поведение.

1. Политическите детерминанти на проекологичното поведение

Анализите на проекологичното поведение (pro-environmental behavior, PEB) през последните десетилетия се утвърждават като важен дял от изследванията на екологичната трансформация на съвременните общества. Проекологичното поведение засяга не само индивидите и групите, които са неговите непосредствени субекти, но и цялостната среда, в която протичат поведенческите действия и взаимодействия – социална, културна, икономическа, психологическа, политическа. В най-общия му вид можем да дефинираме проекологичното поведение като такъв тип поведение, което съзнателно се опитва да ограничи негативното влияние на собствените действия върху природния и човешкия свят. Колмус и Агеман, които използват това широко споделяно определение (Kollmuss & Agyeman 2002), обръщат внимание от самото начало на един съществен проблем в интерпретацията на понятието. Според тях съществува разминаване между наличието на екологично съзнание (environmental awareness) и проявите на проекологично поведение. Казано с други думи, разбирането за екологичен проблем далеч невинаги води до поведение, насочено към разрешаването или поне минимизирането му. Пълноценното и ефективно информиране на хората съвсем не е достатъчно, за да провокира поведенческа промяна. Барьерите между съзнание и поведение могат да бъдат разнообразни, посочват тези автори, и да включват липсата на непосредствена възприемаемост на множество екологични проблеми, бавното протичане на екологичната деградация, склонността ни да опростяваме сложни системи.

Редица изследвания имат за цел да установят пътищата за засилване на връзката между екологично съзнание и проекологично поведение, т.е. за преодоляване на барьерите като фактор на проекологичното поведение (Kurisu 2015, pp. 27 – 30). Идентификацията на факторите, стимулиращи проекологичното поведение, не е лесна задача. Възможни са различни класификации, но тук бихме искали да се спрем на разграничението на вътрешни и контекстуални фактори на поведението. Интересуват ни контекстуалните фактори, създаващи външните на частния живот мотивации. Сред тях фигурират общностните очаквания, правителствените регулации, механизмите на убеждение, материалните стимули, наличието на публични политики и инфраструктура за осъществяване на алтернативно поведение (Stern 2000). Фокусът върху контекстуалните фактори ни позволява да се ангажираме с дисциплинарна перспектива, присъща на социологията и политологията, и да се дистанцираме от свойствените на психологията

подходи. Нещо повече, предимство на контекстуалните фактори е, че лансират и обяснение за кроснационалните различия в проявите на проекологично поведение.

На значителна популярност се радва прочутата теза на Ингълхарт, че културната промяна, форсираща разпространението на постматериални ценности, генерира неизбежни въздействия върху политическата рамка на проекологичното поведение (Inglehart 1995). Но даже и без да стигаме до генерализации, форматиращото влияние на политическите институции и върху екологичното съзнание, и върху проекологичното поведение, е операционализирано и изучено на много равнища. От едната страна стои перцепцията за институциите. Показано е, че съзнанието стимулира поведение, когато политическите институции функционират ефективно, честно и безпристрастно (Kulin & Johansson Sevä 2021; Wang et al. 2021). Високите нива на доверие, успоредно с икономическите фактори, играят ролята на категоричен стимул за ангажиране (Johansson Sevä, Kulin 2018). От другата страна можем да наблюдаваме директната възможност на институциите да активизират проекологично поведение чрез мобилизация на ресурси и преразпределение на власт, и то при наличието на холистичен подход, който въвлича разнообразни политически, икономически и социални актьори (Wu et al. 2024; Lukas et al. 2008). Емпирични проучвания демонстрират, че политическата мобилизация, задвижена от елитите, упражнява по-силен ефект върху екологичното съзнание, отколкото медийния поток или експертната информация (Brulle, Carmichael & Jenkins 2012). Конкретните политически мерки имат немалък капацитет при формирането на индивидуални мотивации за алтернативно проекологично поведение (Sánchez, López-Mosquera & Lera-López 2016). Проблемът с нивата на доверие води до въвеждане на дистинкция между типовете проекологично поведение, което политическите институции фактически насърчават. Съгласно една такава оценка правителствата могат да насърчат както автономно поведение на индивидите, ориентирано към самостоятелни действия и инициативи, така и контролирано поведение, провокирано от властовото налагане на решения (Lavergne et al. 2010).

Политическите детерминанти на проекологичното поведение не просто имат ключово значение в общия процес, но и могат да обяснят конкретните национални контексти (Wan, Shen & Choi 2017). Въпреки глобалната тенденция към развитие на екологично съзнание, този процес е неравномерен и засяга различните страни по различен начин, като България по-скоро стои в дъното на класациите и не дава индикации за възходящ тренд (Franzen & Vogl 2013). Обикновено икономически по-развитите общества са онези, в които политическите стимули на проекологичното поведение са по-ефективни и работещи (Çarkoğlu & Kentmen-Çin 2015; Pisano & Lubell 2017). Специфичната истори-

ческа и геополитическа траектория на страните от бившия комунистически Източен блок също служи за обяснителна матрица на по-слабата връзка между политика и поведение (Hadler & Haller 2011; Stoilova 2014). Независимо от всичко, към случая с България трябва да се подхожда с по-голямо внимание заради наличието на друга историческа традиция – тази на силно екологично движение в гражданското общество, насърчаващо постоянното присъствие на екологичната тематика в политическия дневен ред (Krastanova 2019; Dinev 2021).

2. Избор на случай и методология на изследване

Протестът на миньори и енергетици срещу териториалните планове, предвиждащи преход към закриване на мините и въглищните централи в България, е актуален повод, фокусирал общественото и медийното внимание в ранната есен на 2023 г. Той е подходяща отправна точка за изследване присъствието на екологични теми в политическия дневен ред най-малкото по две причини. Първо, социалното напрежение възниква именно в контекста на екологичен въпрос – ангажимента на България да намали с 40% въглеродните си квоти, материализиран в решение за постепенна трансформация на енергийния сектор на българската икономика в посока на производство на алтернативни зелени форми на енергия. Второ, протестът води до блокиране на централни пътни артерии, въвлеча десетки хиляди участници и става част от дискусиите между местни власти, правителство, работодатели и синдикати. В този смисъл е достатъчно ясно изразен сюжет, чиито обществени и медийни отражения могат да се проследят сравнително лесно, или поне по-лесно, отколкото специализирани и не дотолкова популярни екологични казуси.

За да уточним как могат най-адекватно да се проследят обществените и медийните отражения, е необходима кратка ретроспекция на споменатата протестна мобилизация.

България е поела пред Европейската комисия определени ангажименти по Плана за възстановяване и устойчивост, които включват и екологични мерки. Водещо място сред тях заема редуцирането на въглеродните квоти на България с 40%. Самите мерки трябва да бъдат въведени в териториални планове за три региона, отличаващи се с най-високи нива на замърсяване чрез въгледобив и производство на електроенергия от топлоцентрали – Стара Загора, Кюстендил и Перник. Отлагани повече от две години, плановете имат краен срок за депозиране на 30 септември 2023 г., като в окончателния им вариант е предвидено поетапно закриване на тези производства до 2038 г. В резултат на това на 19 септември е анонсиран първи протест на миньори и енергетици от най-голямото предприятие в сектора – комплекса „Марица изток“, който се е превърнал в емблематичен и за въгледобива, и за въглищните централи. Протестът е активно подкрепен от двата основни синдиката

в страната – КНСБ и „Подкрепа“. Протестиращите искат предоговаряне на териториалните планове и съхраняване на производствата. Правителството, излъчено от управляващото мнозинство на ГЕРБ – СДС и „Продължаваме промяната – Демократична България“, първоначално сякаш показва склонност към отстъпки, но по-късно втвърдява тона и декларира решителност да депозира плановете без корекции. Мотивът е, че няма друг вариант, в който България да получи средства по Плана за възстановяване и устойчивост. На 29 септември избухват протести, които се разпространяват из цялата страна и блокират централни пътни артерии. Стига се и до сблъсъци с полицията. Опозицията заплашва кабинета с вот на недоверие, реализиран се през октомври. На 30 септември министърът на енергетиката Румен Радев прави неуспешни опити за преговори с протестиращите, а на 1 октомври синдикатите отказват среща с министър-председателя Николай Денков. Подкрепа за протестиращите идва и от други заети в сектора, най-вече от служители на топлофикационни дружества. На 3 октомври все пак се провежда среща с Денков, която завършва със споразумение, гласувано на следващия ден от Народното събрание. Териториалните планове вече са внесени, но кабинетът обещава да търси начини за тяхното предоговаряне на по-късен етап, както и да отстрани индикативните срокове за закриване на въглищните централи. Част от протестите утихват, други продължават още десетина дни с искания за отказ от плановете, но и последните блокади към 13 октомври са вдигнати, а синдикатите заявяват готовност за протестни действия при необходимост и в бъдеще.

На този фон изглежда подходящо да се установят две обстоятелства. Първото е свързано с гледната точка на общественото мнение по отношение на разглежданото явление, т.е. на протеста на миньорите и енергетиците, и на основния залог на този протест – бъдещето на въглищните централи в България. Второто обстоятелство засяга темите, които самият протест поставя в политическия и обществения дневен ред на страната. Идентификацията на въпросните теми изисква внимателен преглед на позициите на основните актьори, замесени в протеста. Първото разкрива социалния контекст на екологичния казус, а второто – субективната апроприация на този казус в хода на неговото развитие.

По традиция в България стремежът към постигане на „моментна снимка“ на обществените нагласи в тяхната тоталност се реализира чрез демоскопско изследване. Такава е също водещата световна практика в изследователски програми като „Евробарометър“ (Eurobarometer), Световното изследване на ценностите (World Values Survey), Европейското изследване на ценностите (European Values Survey). Ето защо и ние в методологическо отношение ще прибегнем до инструментариума на национално представително емпирично проучване. Чрез него искаме да научим отговорите на два въпроса, единият

от които се отнася до отношението на хората към протеста, а другият – до отношението им към залога на протеста, бъдещето на въглищните централи. В такъв смисъл, първият въпрос добива класическа форма: „Вие лично подкрепяте ли или не подкрепяте протеста на работещите във въглищните централи?“. За да избегнем нюанси в мненията, които няма как да интерпретираме коректно, отговорите ще бъдат сведени до ясната дихотомия „подкрепям – не подкрепям“. С оглед на изследователските ни задачи, ще обвържем втория въпрос пряко с екологичната проблематика. Ето защо формулировката на въпроса приема вида: „Кое от следните твърдения за въглищните централи в България е по-близо до Вашето мнение?“, а отговорите отново ще бъдат разположени в двустепенна скала: „Трябва да бъдат затворени с цел опазване на околната среда и по-чист въздух“ и „Не трябва да бъдат затваряни, защото създават работни места и произвеждат електричество“. Съзнателно се дистанцираме от дискусия върху множествените мотивации, които респондентите биха могли да развият в нагласата си „за“ или „против“ централите. Целта ни е по-скоро да ги изправим пред опростена дилема, в която екологичната мотивация информира положителния отговор, а социално-икономическата – отрицателния отговор.

Самото проучване е осъществено на терен между 8 и 16 октомври 2023 г., в последната седмица на протеста, когато може да се приеме, че в голямата си част аудиторията е вече запозната с факта на провеждане на протест и е изградила за себе си отношение към него¹.

Колкото до ролята на екологичната проблематика в обговарянето на протеста и в апроприацията му от различни публични субекти, най-уместно е тази роля да се фиксира посредством анализ на медийния дискурс. Отраженията в медиите на събитията и изявленията, съпътстващи протеста, дават възможност за реконструиране на тематичното многообразие. Самите медии имат пряко отношение към развитието на екологично съзнание (Östman 2014). Проследяване и интерпретация на целия медиен поток едва ли е възможно и необходимо. По-реалистично ни се струва да изберем две медии, чието съдържание ще предложи емпиричната база на тематичния анализ. Целта ни в случая е да изясним как екологичната аргументация присъства в дебата за въглищните централи, а не каква екологична аргументация е възможна по принцип. Ето защо търсим медии, ориентирани към масова публика, а не такива, специализирани в екологични въпроси. Понататък, тези медии трябва да имат относително високи нива на читаемост, да информират за новини на всекидневна основа и да съдържат определена аналитична перспектива, без обаче тя да е водеща в представяне на новините. В крайна сметка, изборът ни се спира върху сайтовете „Актуално“ (www.actualno.com) и „Дневник“ (www.dnevnik.bg). Хронологичната рамка на проучване на медийния материал е затворена в едномесечния период между

15 септември и 15 октомври 2023 г., т.е. от деня, в който за първи път се заговаря за организиране на протест срещу депозирането на териториалните планове, до третия ден след приключването на протеста. В класификацията на медийното съдържание би било удачно да установим каква е относителната тежест на екологичните теми във всеки материал. По тази причина формалните показатели на анализа включват жанр на материала (новина, репортаж, анализ, интервю, друго), отношение на материала към екологичните теми там, където такива присъстват (положително, отрицателно, неутрално), и място на екологичните теми в материала там, където има такива (водещо, периферно). И последно, за да бъдат филтрирани публикациите в разглеждания период, ограничаваме подбора си до онези от тях в двата сайта, които съдържат поне една от ключовите думи – „Марица изток“ и „миньори“. По такъв начин избягваме внушителния брой материали, посветени на други протести от разнообразен характер².

3. Обществените нагласи към случая

Данните от проведеното национално представително проучване разкриват интересна картина на нагласите в българското общество (табл. 1).

Около две трети от респондентите (67%) подкрепят протестите, а едва една шеста (16%) са против тях. Практически същото съотношение характеризира мненията за затварянето на въглищните централи – 67% са против затварянето им, докато 17% го подкрепят (табл. 2).

Може да се обобщи, че българските граждани преимуществено споделят гледната точка на протестиращи и синдикати, а не тази на правителството, в напрежението, породено от териториалните планове.

Прави впечатление много високата степен на корелация в структурата на отговорите на двата въпроса. Явно е, че в очите на общественото мнение протестът е еднозначно свързан със съдбата на въглищните централи, съответно отношението към протеста е отношение към централите и обратно. Нещо повече, отрицателният отговор на въпроса за централите изрично включва екологична мотивация („опазване на околната среда и по-чист въздух“). Разбира се, както споменахме, възможни са и други мотивации на противниците на централите, но от данните е видно, че екологичната мотивация е валидна и за тях. Дори хипотетично да не е първостепенна, може да се заключи, че тя не влиза в конфликт с други възможни (финансови и т.н.) мотивации.

Прегледът на разпределенията по основни демографски характеристики хвърля светлина върху няколко зависимости.

Първата засяга възрастовата динамика. Сред най-младите възрастови групи се забелязва по-сериозна дистанция от темата – около една трета от тях отговарят с „не знам / не мога да преценя“, което е относително по-голям дял в

Таблица 1. Вие лично подкрепяте или не подкрепяте протеста на работещите във въглищните централи? (в %)

	Възрастова група	Образование			Социална група						Населено място				Бъдещ парламентарен вот										
		18 - 29 г.	30 - 39 г.	40 - 49 г.	50 - 59 г.	60 - 69 г.	70+ г.	Висше / Полувисше	Средно	Основно и по-ниско	Учащи	Работници	Наети специалисти	Менджъри (Бизнес)	Свободни професии	Безработни и други незаети	Пенсионери	Столица	Областен център	Малък град	Село	ГЕРБ	Коалиция ПП - ДБ	Възраждане	ДПС
Подкрепям	67%	53%	58%	68%	71%	74%	64%	71%	55%	42%	68%	63%	73%	55%	75%	59%	59%	72%	68%	63%	41%	95%	56%	77%	
Не подкрепям	16%	16%	19%	18%	17%	12%	25%	13%	10%	18%	15%	22%	22%	14%	12%	23%	23%	15%	16%	12%	22%	41%	5%	9%	11%
Не знаям/Не мога да преценя	17%	31%	22%	14%	12%	14%	12%	15%	35%	39%	17%	15%	6%	31%	13%	18%	17%	12%	20%	15%	18%	-	35%	12%	

Таблица 2. Кое от следните твърдения за въглищните централи е по-близо до Вашето мнение? (в %)

	Възрастова група						Образование			Социална група						Населено място				Бъдещ парламентарен вот					
Тотал	18 - 29 г.	30 - 39 г.	40 - 49 г.	50 - 59 г.	60 - 69 г.	70+ г.	Висше / Полувисше	Средно	Основно и по-ниско	Учещи	Работници	Наети специалисти	Мениджъри (Бизнес)	Свободни професии	Безработни и други незаети	Пенсионери	Столица	Областен център	Малък град	Село	ГЕРБ	Коалиция ПП - ДБ	Възраждане	ДПС	БСП
Трябва да бъдат затворени с цел опазване на околната среда и по-чист въздух	17%	16%	22%	19%	16%	18%	9%	24%	15%	10%	21%	15%	20%	30%	15%	13%	27%	16%	13%	12%	23%	43%	7%	11%	10%
Не трябва да бъдат затваряни, защото създават работни места и произвеждат електроенергия	67%	51%	62%	69%	71%	78%	64%	70%	63%	41%	69%	63%	68%	60%	76%	57%	68%	73%	70%	65%	38%	92%	63%	85%	
Не знам/ Не мога да преценя	16%	33%	16%	13%	12%	11%	12%	28%	26%	37%	16%	17%	5%	26%	11%	16%	16%	14%	17%	12%	19%	1%	26%	5%	

сравнение с другите възрастови групи. Историята на демоскопските проучвания в България от последно време впрочем установява, че такава дистанцираност отличава младите и по други теми. Липсата на интерес вероятно индикира и отсъствие на темата от дневния ред на поколението. Видимо проблемът за българската енергетика не стои пред значителна част от младите българи нито със социално-икономическите, нито с екологичните си измерения. Обратно, сред по-възрастните (в кохортата на над 60-годишните) се забелязва малко по-висока подкрепа за протестите, както и по-висок дял на мнението, че не трябва да бъдат затваряни въглищните централи, в сравнение с общата картина. По-сериозната социална чувствителност сред по-възрастните хора е фактор, който поне донякъде обяснява резултата.

Втори важен аспект се отнася до натрупването на отрицателно отношение към протестите и към бъдещето на въглищните централи сред по-високостатусните групи. В подкрепа на идеята за затваряне на централите се обявяват 24% от респондентите с висше или полувисше образование, 30% от онези на мениджърски позиции или със свободни професии, 27% от живеещите в столицата. В такива среди вероятно трябва да се идентифицира и по-високата чувствителност към екологична проблематика.

На трето място, най-съществена динамика се регистрира сред разпределенията на данните по партийен електорат. Съвсем ясно се наблюдава зависимост между официалната позиция на определената формация по повод затварянето на въглищните централи и мнението на респондентите. Така например управляващата „Продължаваме промяната – Демократична България“, излъчила както министър-председателя в онзи момент Николай Денков, така и министъра на енергетиката Румен Радев, е формацията, която има най-ясно отношение в посока на спазване на европейските изисквания за затваряне на въглищните централи и преход към зелена икономика, което рефлектира и върху техния електорат (43% от него иска централите да бъдат затворени). На другия полюс стои националистическата „Възраждане“, която оспорва значителна част от европейските ангажименти на страната и заема най-изчистена и радикална позиция срещу затварянето на централите. Техните симпатизанти почти единодушно подкрепят протестите (95%) и са срещу затварянето на въглищните централи (92%). Същото се отнася и за лявата опозиционна Социалистическа партия (77% в подкрепа на протеста и 85% за запазване на централите) поради съображения, отнасящи се до социалната цена на енергийната трансформация в България.

4. Тематичните характеристики на медийния дискурс

Внимателният прочит на съдържанието, предложено в двете разглеждани от нас издания – „Актуално“ и „Дневник“, допуска няколко предварителни наблюдения (таблици 3 и 4).

Таблица 3. Брой на публикациите с екологична тематика в Actualno.com, разпределени по отношение и място на темата

	Брой публикации	Дял от публикациите с екологична тематика (в %)	Дял от всички 112 публикации (в %)
Екологична тематика	24	100%	21.4%
Водещо място	1	4.2%	0.9%
Периферно място	23	95.8%	20.5%
Положително отношение	10	41.7%	8.9%
Отрицателно отношение	7	29.2%	6.3%
Неутрално отношение	6	25.0%	5.4%

Таблица 4. Брой на публикациите с екологична тематика в dnevnik.bg, разпределени по отношение и място на темата

	Брой публикации	Дял от публикациите с екологична тематика (в %)	Дял от всички 86 публикации (в %)
Екологична тематика	29	100%	33.72%
Водещо място	9	31.03%	10.47%
Периферно място	20	68.97%	23.26%
Положително отношение	12	41.38%	13.95%
Отрицателно отношение	2	6.90%	2.33%
Неутрално отношение	15	51.72%	17.44%

Категорично и на двете места доминира информационното съдържание. Анализите и коментарите са малко, в повечето случаи заимствани от други източници, например интервюта в телевизии, и едва на два-три пъти специално направени за съответната медия. Тонът формално е неутрален, макар че и в двете медии прозират негативни нюанси към протеста и неговите привърженици. Отношението личи, да речем, в такива фрази в рамките на новинарския материал като „изпадна в популизъм“, „прибягна до опорни точки“ и пр., които издават определена неодобрителна нагласа. Информацията в двете издания е сходна, изкушаваме се да кажем практически идентична. Ако съществуват някакви различия, те по-скоро произтичат от практиката на „Дневник“ да преразказва значително по-подробно

от „Актуално“ съдържанието на текстове и документи, в т.ч. на териториалните планове.

Възприетият подход позволява да се обособят няколко тематични полета на медийния дискурс относно протеста. Разбира се, в много случаи те се припокриват и взаимно усилват, но въпреки всичко могат аналитично да бъдат отчленени. Представяме ги без претенция за градация по важност или по някакъв друг критерий.

Заетост и безработица

Още първите прояви на миньори и енергетици, загатващи готовността за протест, внушават тревога за рисковете от огромна загуба на работни места и последващо обезлюдяване на въгледобивните райони. Социалният проблем е тясно преплетен с демографския. Твърди се, че ранното закриване на мини и топлоцентрали ще причини значителна по мащаби безработица, предизвикана от факта, че не само голям дял от заетите в Стара Загора, Кюстендил и Перник са ангажирани именно в този сектор, но че на тях разчитат и техните семейства. Посочва се, че липсата на достатъчно алтернативни производства в тези райони, които биха поели освободената работна сила, на свой ред, би породила както социално напрежение, така и масова миграция към други части на страната и зад граница. Синдикатите бият тревога за „съдбата на хората“. Отговорът на институциите преднамерено изхожда от същия мотив. Цитира се декларацията на енергийния министър Румен Радев, че „най-големият актив са хората“. Различните представители на изпълнителната власт неизменно акцентират, че бъдещата трансформация на въглищните райони предвижда създаване на нови работни места. Говори се за „рекултивация“ и „конверсия“ на мините, за изграждане на „индустриални зони“ на тяхното място, за заетост, произтичаща не само от новите форми на добив на енергия, но и от разнообразните съпътстващи тези форми дейности. Министърът на околната среда и водите Юлиян Попов е убеден, че високото качество на инфраструктурата и на квалификацията в райони като старозагорския биха го превърнали в едно от най-привлекателните места за инвестиции в цяла Европа. Правят се калкулации, че дори само процесът по трансформация би гарантирал заетост, чийто хоризонт надхвърля ориентировъчната крайна дата за приключване на въгледобива през 2038 г. Известен спор възниква по въпроса дали върху физическата локация на мините ще се строят соларни паркове, или не. Правителството отрича подобно непосредствено намерение, но депутат от управляващото мнозинство – Владислав Панев, е категоричен, че би било „популизъм“ това да се прикрива. Представители на работодателските организации, дошли на среща с правителството, споделят необходимостта от „квалифицирана работна ръка в соларната енергия“. В крайна сметка, темата за безработицата се сдобива и с неочаквано финансово изражение. Първо в преговорите между протестиращи и управляващи, после по-ясно в изявленията на финансовия министър Асен Василев става ясно, че миньори-

те и енергетиците, които не желаят да бъдат „преназначени“ по дейностите за добив на нови форми на енергия, могат да получат от държавата еднократно по 36 свои заплати. Сумата звучи впечатляващо. Тя сякаш изненадва и онези, които я обещават. Министър-председателят Николай Денков като че ли не е напълно сигурен как именно ще бъдат раздадени „по 150 хиляди лева на ръка“. Независимо от всичко обаче притесненията от безработица биват туширани в две направления. Институциите прокламират, че всички ще могат да работят на същото място и отново в сферата на енергетиката, но във връзка с други форми на енергия; а които не са съгласни с тази приемственост, ще получат достатъчно солиден финансов ресурс, за да се подготвят за търсене на работа в други сфери или на други локации.

Енергийна сигурност и енергиен суверенитет

Протестиращите миньори и енергетици излизат на преден план с убеждението, че представляват структуроопределящ отрасъл и за българската енергетика, и за икономиката на страната, като цяло. Техните синдикални лидери изтъкват, че енергията, произведена в топлоцентралите, е незаменима част от енергийния микс на България, без която останалите мощности не могат да покрият вътрешното потребление на ток. Управляващите са призовани да направят „стрес тест“ с централите, като ги изключат от системата в даден момент „през зимата“, и сами установят, че наличното електричество няма да стигне. Съображенията, свързани с енергийната сигурност, се разпростират и върху т.нар. енергиен суверенитет. Протестиращите наблягат на обстоятелството, че най-голямата компания в сектора – „Марица изток 2“, е държавна собственост, и че тя заедно с Атомната централа в Козлодуй фактически правят възможно да говорим за българска електроенергия. Първият извод е формулиран във вид на лозунг: „Без „Марица изток“ няма енергийна система на България!“.

Подозрението към зелените енергийни форми ражда и твърдението, че някакви неназовани сили имат интерес България да няма собствена електрическа енергия. По тези въпроси гледните точки на синдикатите, на левите партии и на националистическата „Възраждане“ са подобни. Отговорът на правителството, разгърнат и в анализите на приближени до него експерти, е концентриран върху презентация на количествени статистики. Те са призвани да демонстрират, че в нито един момент делът на топлоцентралите в енергийния микс не е толкова голям, че да не може да бъде незабавно заместен с друг елемент от енергийната система, и че възможностите за закупуване и пренос на ценово поносим ток са налични и достатъчно диверсифицирани. Цитирани са доклади, според които без всякакво съмнение България ще остане нетен износител на енергия заради все по-нарастващия дял на възобновяеми източници в общата структура на производството. В този смисъл се подчертава, че „суверенитетът“ на страната в енергийната сфера е потвърден, макар и в принципно различна ситуация.

Комуникационен дефицит

От самото начало на протестите правителството тиражира твърдението, че цялостното напрежение в сектора се дължи на дългогодишни проблеми в комуникацията между институциите и работещите. Пръв директорът на държавната „Марица изток 2“ се позовава на разнопосочното говорене, звучащо във връзка със сроковете и целите по „Зелената сделка“, Плана за възстановяване и устойчивост и съответните териториални планове. Министър-председателят Денков и министри от кабинета му се съгласяват, че липсата на яснота за бъдещето на възгледните региони стимулира несигурност, а и недоверие във властта. Интересно е, че тази позиция обединява управляващи и опозиция. Управляващите обясняват, че прекалено дълго време никой не е съобщавал на миньори и енергетици истината, че секторът подлежи на неизбежна цялостна трансформация. Разкриването на „горчиви истини“ е представено като обрат в комуникацията, който трябва да възстанови доверието. Финансовият министър Асен Василев е директен: „Хората, които работят в мините и топлоцентралите, трябва да знаят, че тяхната професия има бъдеще до 2038 г. и е със затихващи функции“. Енергийният министър Румен Радев безапелационно обобщава онова, което той не харесва в поведението на бивши правителства: „толкова много години лъгане и противоречиви сигнали“. Даже протестът е съчувствено представен като неочаквана възможност за диалог, който е „трябвало да стане отдавна“. В същото време, Драгомир Стойнев, депутат от лявата опозиция, обвинява за възникналото напрежение системната практика на българските правителства на „непублично договаряне с Брюксел“, проявявана и в настоящия казус с териториалните планове.

Детерминизъм на промяната

Разнообразни са внушенията на управляващите, че трансформацията в енергийния сектор не е резултат на внезапно решение или дори на политическа стратегия, а процес, който не зависи от добрата воля и компромисната нагласа на никое правителство. Този процес е представен като обективен, свързан с дългосрочни тенденции на постепенно отмиране на възгледобива и производството на топлинна енергия. Правителствените говорители неуморно повтарят, че растящите ограничения във възглеродните квоти ще направят тока от топлоцентралите икономически все по-неефективен и пазарно все по-неадекватен. Тази неконкурентоспособност, по думите на финансовия министър Асен Василев, няма как да бъде преодоляна; бизнесът и домакинствата ще плащат цената на съществуването на сектора с все по-високи сметки и рано или късно ще се откажат.

Компенсаторен механизъм

Повод за протестите, а и за цялото напрежение в енергийния сектор, е крайната дата за депозиране на териториалните планове в Европейската комисия. Правителството разчита именно на този аргумент, провокирал протес-

та, за да успокои същия протест. Териториалните планове са необходимост, за да се получат средства по Плана за възстановяване и устойчивост, а тези средства, припомнят управляващите, ще послужат за трансформацията на енергийния сектор. Така в наратива на политическата власт влизат две взаимно усилващи се мотивации – да се премине към нови форми на енергия, е неизбежно и трябва да се направи при всяко положение, но ако се побърза, всичко може да бъде финансирано от Европейския съюз. Негативно изразено, посланието към протестиращите е, че техните мини и централи така и така ще бъдат закрити, но финансова компенсация в следващ момент няма да получат. Изборът на България, следователно се свежда до опциите да трансформира сектора срещу пари или да трансформира сектора срещу нищо. Стойността на споменатата компенсация варира значително в различните официални изявления. В рамките на разглеждания едномесечен период можем да прочетем, че се очакват да бъдат отпуснати 1,6 млрд., 2 млрд., 2,4 млрд. или 4 млрд. лв. По този въпрос читателят остава в неведение. Успоредно с реториката за компенсации обаче протичат и спорове за злоупотреби с компенсациите. Дискусиите включват не само опозицията, но се пренасят и в управляващото мнозинство. Още в началото синдикални представители изразяват съмнения, че парите ще стигнат до хората и няма да потънат в корупционни схеми. Лидерът на левицата Корнелия Нинова пряко обвинява мнозинството, че планира „да открадне“ средствата по Плана за възстановяване и устойчивост. Едната от партиите в мнозинството, ГЕРБ, в същото време набеждава втората, „Продължаваме промяната – Демократична България“, че предварително е определила приближени до себе си фирми за усвояване на средствата, а втората се оправдава, че изтеклият списък от фирми само доказва индикативния интерес на бизнеса към инвестиции във въглищните региони.

Политически употреби на протеста

В навечерието и по време на официалната предизборна кампания за местни избори в България политизацията на протеста няма как да се избегне. В рамките на парламентарната процедура опозицията внася вот на недоверие към правителството за провал в енергийната политика, експлоатирайки в дебата най-вече проблеми на комуникационната дезорганизация и корупционни подозрения. Управляващите обвиняват опозицията, че в името на електоралните си цели внася напрежение в енергийния сектор. Цитират се имена на протестиращи и техни синдикални представители, които са свързани с една или друга опозиционна партия. Националистическата партия „Възраждане“ е набедена, че опитва да инфилтрира протеста със свои привърженици, за да го радикализира и да го използва срещу правителството. Тезата за злоупотребата с протеста има не само политически, но и икономически и дори геополитически адресати. Правителствените говорители намекуват за олигарси, собственици на мини и топлоцентрали, които се стремят да изнудват управлението

чрез протести, за да могат да продължат да трупат печалби в нарушение на правила и договорености. Министърът на енергетиката Румен Радев се заканва, че реформата ще наруши незаслужения комфорт на твърде много хора в системата, и говори за саботиращото влияние на „малки, алчни, но амбициозни частни интереси“. Най-накрая са раздухани и спекулации за задкулиската роля на Русия, която предполагаемо полага усилия да дестабилизира евроатлантическа България с помощта на лостовете си в традиционно близката до Москва българска въглеродна икономика.

Екологичен импулс

Поставяме тази тема на последно място, защото чисто количествено тя заема и най-ограничен дял на фона на другите съпътстващи медийния дискурс теми на протеста. Открояват се три подтеми. Бившият министър на околната среда и водите Борислав Сандов развива връзката между екология и икономически прогрес, предупреждавайки, че съхраняване на енергийния сектор в настоящия му вид би значело завръщане в социализма, когато „неефективни и замърсяващи предприятия работят, защото някой трябва да работи в тях“. Движението напред според Сандов предполага надживяване на индустриалните илюзии от миналото, разрушили толкова много от природата. Връзката между екология и цена на живота е разработена в специален анализ на „Актуално“, където се отбелязва, че дори енергията от топлоцентрали формално да е евтина, тя поражда и други разходи, основно за здраве – лекарства, лечение, отсъствие от работа, и крайната цена се заплаща от живеещите в тези райони. На свой ред, експертът Климент Найденов подчертава връзката между екология и демографско бъдеще, като пледира за по-висока информираност за екологичните аспекти на енергийните преходи и припомня как замърсяването с въглища се отразява върху здравето на новородените деца. По различни поводи медиите се позовават и на международни изследвания, представящи района на „Марица изток“ за едно от най-замърсените места в света. Всичко това е допълнително подсилено от заключението на Европейската агенция за околна среда, че електроцентралите на въглища са най-големите замърсители на въздуха. По протежение на разглеждания период екологичните аспекти на ситуацията във въглищните региони са засегнати само от двама политици, свързани с екологично ориентираното Зелено движение – Борислав Сандов и Владислав Панев. Извън тях протестиращи, синдикати, управляващи и опозиция не вземат отношение към екологията. В медийния мониторинг тя е застъпена периодично от експерти. Съществува единичен опит екологията да бъде въведена в политическия дневен ред, формиран от протеста. Когато правителството договаря споразумение с протестиращите, Владислав Панев предлага в текста на това споразумение да се запише, че „трябва да се спазват екологичните норми“. Предложението му е еднотушно отхвърлено.

5. Дискуссионните въпроси

Тематичният анализ на медийно съдържание, който представихме, води към едно недвусмислено наблюдение – екологичните теми не заемат ключово място в медийния дискурс относно протеста на миньори и енергетици. На първо място, те не са важен елемент от наративите на никой от централните актьори в процеса. Нито правителството, нито опозицията, нито синдикатите, нито самите протестиращи формулират отчетливи екологични съображения в своя диалог. Екологични мотиви се появяват само в гледните точки на част от цитираните експерти, които не са страна в напрежението протестиращи – управляващи и нямат практически инструменти да влияят сериозно както върху протичането на протеста, така и върху тематичното му ситуиране. На второ място, екологичните теми не са значим елемент от дейностите, коментирани във връзка с протеста. Става дума за закриване и откриване на предприятия, за споразумения и диалог, за европейски процедури и дестабилизиращи инициативи, за заплати и компенсации. И на трето място, екологичните теми отбелязват съвсем дискретно и имплицитно присъствие в използвания от медиите и институциите речник. Четем на редица места за „рекултивация“, „конверсия“, „декарбонизация“, „емисии и квоти“. Тези термини, разбира се, имат пряко отношение към екологията. Те фигурират и в документите и нормативните актове, съпровождащи екологичните преходи. Но по начина на употребата им в медиите те стоят самостоятелно, без обяснение, като знаци без референти. Екологичното им съдържание е подменено с бюрократично.

В напрежението управляващи – протестиращи управляващите са онези, които опитват да наложат една, в крайна сметка, проекологична политика, възплътена в териториалните планове. Тя обаче на дискурсивно равнище почти никъде не е представена като екологична, а по-скоро като израз на някакъв неизбежен прогрес. Да поясним накратко последното понятие. От изявлението, регистрирани в медиите, става ясно, че правителствената политика не зависи от самото правителство. Тя е продукт на отдавна поети ангажменти към Европейския съюз, които не могат да бъдат ревизирани. Тя отразява процеси на трансформация, които не могат да бъдат спрени дори ангажментите да подлежат на ревизия. Тя предполага промяна, която отдавна е трябвало да бъде предприета, а онези, които ѝ се противопоставят, гледат назад към миналото. Бъдещето е еднозначно в полза на тази политика, докато сроковете, предвидени за нейното изпълнение, имат значение само доколкото могат да доведат до солидни финансови ползи. Защо и в името на какво се провежда тази политика, не се разбира напълно. Медиите почти не търсят отговор на този въпрос, но такъв отговор липсва и в цитираните от тях политически изявления. Нека обобщим с уместен бодър цитат от анализ в „Дневник“: „Преходът към декарбонизация в ЕС е започнал, зелените политики се ускоряват. България не може да остане изолирана от тези процеси“.

Изглежда парадоксално, че правителството, натоварило се със задачата да защити тази политика, сякаш съзнателно избягва да коментира екологичните ѝ измерения, отнасящи се до здравето на живеещите и работещите във въглищните региони, до състоянието на околната среда, до перспективата на щетите върху природата. Парадоксално е също и по тази причина, че към онзи момент единствената парламентарно представена зелена партия в България – Зеленото движение, е партньор в коалицията на управляващата „Продължаваме промяната – Демократична България“. В медиите не са отразени, с частичното изключение на мненията на Борислав Сандов и Владислав Панев, инициативи и дори намерение на Зеленото движение да се включи активно в дебата, провокиран от протеста. Заслужава да се отбележи и дистанцираното поведение на Министерството на околната среда и водите, чийто ръководител Юлиян Попов попада в медиите с интервю, снемашо от неговото ведомство всякаква отговорност за провежданата политика. „Екологичното министерство нищо не може да направи конкретно по този въпрос“, съобщава Попов, визирайки въглеродните квоти, и допълва, че всичко е било договорено на много по-високо равнище от неговото. Амбиция да се защити и аргументира екологичната мотивация на така договорената политика, не личи. Най-точно синтезира ситуацията експертът Венелин Стойчев пред „Актуално“ в разгара на протеста: „В периферията остава дебатът за общественото здраве, екологичните проблеми и технологичното развитие“. В центъра, да добавим, е възгледът за политиката на териториалните планове като социална и икономическа, не и екологична.

Може да се направи предположението, че избраният от управляващите подход да защитят проекологичната политика с отказ от проекологични аргументи, се дължи на динамиката на обществените нагласи. Данните от националното представително проучване, на които се позовахме, говорят за категорична доминация на привържениците на въглищните централи. Без да имат нашите цифри пред себе си, е напълно вероятно управляващите да са си давали сметка за наличните тенденции и да са съобразили подбора си на аргументи с тях. В такъв смисъл, не става дума за проекологично поведение на институциите, а много повече за екологично мълчание.

Заклучение

Нашето изследване върху присъствието на екологични теми в политическия дневен ред на България достигна сякаш до парадоксален резултат. Политика с явен екологичен подтекст, каквато е редукцията на въглеродни емисии, се сблъсква с протест, който я оспорва. Субектът на политиката в лицето на правителството трябва да я защитят срещу предизвикателството на протеста. Те я защитават с разнообразни аргументи, сред които екологичните практически отсъстват. Екологията не се използва за легитимация на екологична политика. Това показва, че установената в литературата връзка политическа

инициатива – екологично съзнание – проектологично поведение в български условия е под въпрос. Политическата инициатива не се стреми да развие и насърчи екологичното съзнание, а на проектологичното поведение се гледа като на автоматичен продукт от политическите решения. В класификацията на Лаверн това може да се окаже като контролирано проектологично поведение. Неговите обяснения вероятно могат да се проследят до липсата на доверие към политическите решения. Последствията са две. Правителството не желае да превръща деликатни теми като екологичната защита в теми от дневния ред на общественото мнение, защото не е в състояние да контролира ефектите от тях. И същевременно правителството не желае да насърчи среда, в която други актьори – зелени партии, екологични движения, неправителствени организации, граждански мрежи и активисти – да бъдат въвлечени в процеса и да защитят и наложат екологичната проблематика като важна. В крайна сметка, получава се екологично мълчание, базирано върху предположението, че нормативните изменения, сами по себе си, са в състояние да произведат поведенчески промени.

Можем да направим извода, че всеки анализ на стимулите на проектологичното поведение в България трябва да започне от интерпретация на бариерите пред неговата легитимация.

БЕЛЕЖКИ

1. Използвана е двустепенна гнездова извадка, реализирана след предварителна стратификация на универсума по административна област (NUTS-3), населени места и големина на селището и случаен маршрут на движение по територията на гнездото. Обемът на извадката е 1004 лица на възраст 18+. Изследването е представително за пълнолетното население на България при максимално допустима стохастическа грешка $\pm 3.1\%$. Теренната работа е осъществена от Изследователски център „Тренд“ за целите на настоящия проект.
2. Медийният мониторинг е реализиран от екип, съставен от авторите на настоящата статия.

Финансиране

Изследването е с подкрепено от Националния план за възстановяване и устойчивост на Република България по договор SUMMIT BG-RRP-2.004-0008-C01.

Funding

This work was supported by the National Recovery and Resilience Plan of the Republic of Bulgaria under contract SUMMIT BG-RRP-2.004-0008-C01.

REFERENCES

- BAUM, C. M. & GROSS, C., 2017. Sustainability policy as if people mattered: developing a framework for environmentally significant behavioral change. *Journal of Bioeconomics*, vol. 19, no. 1, pp. 53 – 95. ISSN 1387-6996.
- BRULLE, R. J., CARMICHAEL, J. & JENKINS, J. C., 2012. Shifting public opinion on climate change: an empirical assessment of factors influencing concern over climate change in the US, 2002 – 2010. *Climatic change*, vol. 114, no. 2, pp. 169 – 188. ISSN 0165-0009.
- ÇARKOĞLU, A. & KENTMEN-ÇIN, Ç., 2015. Economic development, environmental justice, and pro-environmental behavior. *Environmental Politics*, vol. 24, no. 4, pp. 575 – 597. ISSN 0964-4016.
- DINEV, I., 2021. Protest mobilizations in Bulgaria after the Great Recession: features and periodization (2009-2017). *Politicheski izsledvaniya*, no. 1 – 2, pp. 234 – 253. ISSN 0861-4830.
- FRANZEN, A. & VOGL, D., 2013. Two decades of measuring environmental attitudes: A comparative analysis of 33 countries. *Global Environmental Change*, vol. 23, no. 5, pp. 1001 – 1008. ISSN 0959-3780.
- HADLER, M. & HALLER, M., 2011. Global Activism and nationally driven recycling: The influence of world society and national contexts on public and private environmental behavior. *International Sociology*, vol. 26, no. 3, pp. 315 – 345. ISSN 0268-5809.
- INGLEHART, R., 1995. Public support for environmental protection: Objective problems and subjective values in 43 societies. *PS: Political science & politics*, vol. 28, no. 1, pp. 57 – 72. ISSN 1049-0965.
- JOHANSSON SEVÄ, I. & KULIN, J., 2018. A little more action, please: increasing the understanding about citizens' lack of commitment to protecting the environment in different national contexts. *International Journal of Sociology*, vol. 48, no. 4, pp. 314 – 339. ISSN 0020-7659.
- KOLLMUSS, A. & AGYEMAN, J., 2002. Mind the gap: why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behavior? *Environmental education research*, vol. 8, no. 3, pp. 239 – 260. ISSN 1350-4622.
- KRASTANOVA, R., 2019. The Green Movement in Bulgaria. Actors, Generations, Challenges, Values. *Südosteuropa Mitteilungen*, vol. 59, no. 5 – 6, pp. 112 – 123. ISSN 0340-174X.
- KULIN, J. & JOHANSSON SEVÄ, I., 2021. Quality of government and the relationship between environmental concern and pro-environmental behavior: a cross-national study. *Environmental Politics*, vol. 30, no. 5, pp. 727 – 752. ISSN 0964-4016.
- KURISU, K., 2015. *Pro-environmental behaviors*. NY: Springer. ISBN 978-4-431-55832-3.

- LAVERGNE, K. J., SHARP, E. C., PELLETIER, L. G. & HOLTBY, A., 2010. The role of perceived government style in the facilitation of self-determined and non self-determined motivation for pro-environmental behavior. *Journal of Environmental Psychology*, vol. 30, no. 2, pp. 169 – 177. ISSN 0272-4944.
- LUCAS, K., BROOKS, M., DARNTON, A. & JONES, J. E., 2008. Promoting pro-environmental behaviour: existing evidence and policy implications. *Environmental Science & Policy*, vol. 11, no. 5, pp. 456 – 466. ISSN 1462-9011.
- MIKUŁA, A., RACZKOWSKA, M. & UTZIG, M., 2021. Pro-environmental behaviour in the European Union countries. *Energies*, vol. 14, no. 18, p. 5689. ISSN 1996-1073.
- ÖSTMAN, J., 2014. The influence of media use on environmental engagement: A political socialization approach. *Environmental Communication*, vol. 8, no. 1, pp. 92 – 109. ISSN 1752-4032.
- PISANO, I. & LUBELL, M., 2017. Environmental behavior in cross-national perspective: A multilevel analysis of 30 countries. *Environment and Behavior*, vol. 49, no. 1, pp. 31 – 58. ISSN 0013-9165.
- SÁNCHEZ, M., LÓPEZ-MOSQUERA, N. & LERA-LÓPEZ, F., 2016. Improving pro-environmental behaviours in Spain. The role of attitudes and socio-demographic and political factors. *Journal of Environmental Policy & Planning*, vol. 18, no. 1, pp. 47 – 66. ISSN 1523-908X.
- STERN, P. C., 2000. New environmental theories: toward a coherent theory of environmentally significant behavior. *Journal of social issues*, vol. 56, no. 3, pp. 407 – 424. ISSN 0022-4537.
- STOILOVA, R., 2014. Civic participation in environmental protection in Bulgaria. *Sociologicheski problemi*, vol. 46, Special issue, pp. 50 – 69. ISSN 0324-1572.
- WAN, C., SHEN, G. Q. & CHOI, S., 2017. A review on political factors influencing public support for urban environmental policy. *Environmental Science & Policy*, vol. 75, pp. 70 – 80. ISSN 1462-9011.
- WANG, H., LI, J., MANGMEECHAI, A. & SU, J., 2021. Linking perceived policy effectiveness and proenvironmental behavior: The influence of attitude, implementation intention, and knowledge. *International Journal of Environmental Research and Public Health* [online], vol. 18, no. 6 [viewed 2024-11-22]. Available from: <https://doi.org/10.3390/ijerph18062910>.
- WU, J., WANG, X., RAMKISSOON, H., WU, M. Y., GUO, Y. & MORRISON, A. M., 2024. Resource mobilization and power redistribution: The role of local governments in shaping residents' pro-environmental behavior in rural tourism destinations. *Journal of Travel Research*, vol. 63, no. 6, pp. 1442 – 1458. ISSN 0047-2875.

THE ECOLOGICAL SILENCE: PRODUCING GREEN POLICIES OUTSIDE THE ENVIRONMENTAL DISCOURSE

Abstract. The development of the green policies of the European Union (EU) has established a framework in which national governments had to introduce environmental measures with serious social and economic consequences. The present article examines the relationship political initiative – environmental awareness – pro-environmental behavior through the prism of a specific case study related to the 2023 protests in Bulgaria against the closure of coal plants. The analysis of public attitudes and of media discourse reveals that the Bulgarian government avoided legitimizing its decisions through ecological motivations. Low levels of trust in political institutions and the perceived lack of prestige of ecological issues are shifting research attention to the barriers of pro-environmental behavior in contemporary European societies.

Keywords: Bulgaria; environmental discourse; environmental awareness; green policies; pro-environmental behavior; protest mobilizations

✉ **Boris Popivanov, Assoc. Prof.**

ORCID iD: 0000-0002-5381-6746

Sofia University

125, Tzarigradsko shausse bl.4

1113 Sofia, Bulgaria

E-mail: bpopivanov@phls.uni-sofia.bg

✉ **Dr. Dimitar Ganev**

Sofia University

125, Tzarigradsko shausse bl.4

1113 Sofia, Bulgaria

✉ **Dr. Dimitra Voeva**

Sofia University

125, Tzarigradsko shausse bl.4

1113 Sofia, Bulgaria

✉ **Dr. Emil Markov**

Sofia University

125, Tzarigradsko shausse bl.4

1113 Sofia, Bulgaria